

Пророк Н. В. До проблеми психологічних механізмів особистісного і професійного становлення / Н. В. Пророк // Педагогіка і психологія сьогодення: теорія і практика : збірник наукових робіт учасників науково-практичної конференції (20–21 січня 2017 р., м. Одеса). – Одеса : ГО «Південна фундація педагогіки», 2017. – С. 23–26.

Пророк Н. В.

завідуюча лабораторією психодіагностики
та науково-психологічної інформації, Інститут психології
імені Г. С. Костюка НАПН України, м. Київ, Україна

ДО ПРОБЛЕМИ ПСИХОЛОГІЧНИХ МЕХАНІЗМІВ ОСОБИСТІСНОГО І ПРОФЕСІЙНОГО СТАНОВЛЕННЯ

У статті представлено результати емпіричного дослідження впливу феномену «зустрічі з Майстром» (Вчителем, значущим Іншим, «транслятором») на процес професійного становлення в сучасному інформаційному суспільстві. Одним із завдань цього емпіричного дослідження (яке відбувалося за допомогою методу глибинного інтерв'ю) було визначення психологічних механізмів цього впливу. Одним із завдань цього емпіричного дослідження (яке відбувалося за допомогою методу глибинного інтерв'ю) було визначення психологічних механізмів цього впливу. Показано, що на глибину розуміння професійної майстерності іншої людини впливає професійний досвід практичного психолога.

Ключові слова: «зустріч» з Майстром, професійний розвиток, прагнення до професійного самовдосконалення, психологічні механізми, професійний досвід, цінності, професійна рефлексія.

To the problem of psychological mechanism of personal and professional becoming. In the article was showed the results of the empirical investigation about the influence of the phenomenon «the meeting with the Master» (the

Teacher, the Important Another, the Translator, the Inspiring Illustration) on the process of professional becoming in the modern information society. The one of the targets of this empirical research (it happened by method of depth interview) was determination of psychological mechanism of this influence. Was showed that practical psychologist's professional experience have an influence for the depth of understanding the professional mastery of the other person.

Keywords: «meeting with the Master», professional development, aspiration to the self-development, psychological arrangements, professional experience, values, professional reflection.

В даній роботі представлено результати емпіричного дослідження впливу феномену «зустрічі з Майстром» (Вчителем, значущим Іншим, «транслятором») на процес особистісного і професійного становлення в сучасному інформаційному суспільстві. Одним із завдань цього емпіричного дослідження (яке відбувалося за допомогою методу глибинного інтерв'ю) було визначення психологічних механізмів цього впливу. Зауважимо, що сучасні дослідження психологічних механізмів системних змінювань особистості спрямовано не тільки на виявлення закономірностей особистісного та професійного розвитку, а й на пошук шляхів ефективної протидії негативним наслідкам інформаційного суспільства (наприклад, таким, як зменшення авторитетності вчителів, залежність від Інтернету та ін.). Як відомо, основними характеристиками інформаційного суспільства (яке в нашій країні ще знаходиться на фазі становлення) вважають: значне збільшення ролі інформації, знань і інформаційних технологій, зростання інформатизації, розширення кола людей, зайнятих цими технологіями і виробництвом інформаційних продуктів і послуг, створення можливостей доступу до світових інформаційних ресурсів, до глобального інформаційного простору. Отже, вивчення феномену «зустріч з Майстром» представляє науковий інтерес і має високу актуальність.

Важливість для професійного становлення такого соціально-психологічного феномену, як «зустріч» учня з Вчителем (Майстром, надихаючим зразком тощо) і такого фактору, як вплив Вчителя на учня через силу своєї особистості та приклад власного життя і професійної діяльності (а не тільки через інформацію, яку несе вчитель), підкреслювали багато вчених (Ананьев Б. Г., Анцыферова Л. І., Бандура А., Кроник О.О., Леонтьев Д. О., Петровский В.О. та ін.).

Як правило, процес особистісного і професійного становлення є повільним, поступовим, і тому, малопомітним для самого суб'єкта цього процесу. Але, як виявилось, для тих, кому пощастило зустрітися з Майстром, оцінюють це як помітну і яскраву подію в своєму житті. У багатьох наших респондентів ці фрагменти життя (які згадуються) є деталізованими, чіткими, емоційно насиченими. Зустріч з Майстром переживається достатньо сильно навіть через декілька років. Часто ті, кому пощастило зустрітися з високопрофесійним психологом, розділяють життя на два періоди: до зустрічі з Майстром і після.

Зауважимо, що спогади наших досліджуваних про зустріч з Майстром були сфокусовані на багатьох аспектах його особистості і професійної діяльності. Зокрема, отриманий експериментальний матеріал дає можливість розглянути і психологічні механізми впливу цього феномену. Отже, «зустріч з Майстром» впливає на процес *цілеутворення*. Адже передумовами його є, в тому числі, знання про можливі цілі і певне передбачення результатів. Майстер в процесі тренінгу, майстер-класу демонструє свої цілі, наприклад, самовдосконалення. І результати досягнення цих цілей можна бачити в його професійній майстерності. Отже, спілкування з Майстром сприяє усвідомленню практичним психологом цілей професійної діяльності Майстра, а також проясненню, усвідомленню своїх власних цілей і народженню нових. А, як відомо, цілеутворення є основним механізмом реалізації процесу рішення.

Породження нових цінностей. Зустріч з Майстром (якому, в тому числі,

притаманний неповторний життєвий досвід, оригінальне поєднання особистісних якостей, високі моральні якості і цінності вищого порядку) сприяє породженню у тих, хто з ним спілкується, нових ціннісних орієнтацій, нових ідеалів, нових статусів і ролей, переосмисленню суб'єктивного ставлення до світу тощо. Нагадаємо, що смислоутворюючі цінності і мотиви не беруться ззовні, а народжуються завдяки внутрішньому вибору. І тому вони набувають особистісного смислу, тобто перетворюються в здобуток особистості. Специфічна риса дійсних смислоутворюючих цінностей і мотивів в тому, що інші інтереси, мотиви, цінності «нализуються» на стрижень провідного смислоутворюючого мотиву, провідної лінії життя [4]. Однак це не означає, що ідеали особистості «вишикуються в шеренгу», ідеально підігнану до обраної цілі. Вони можуть сполучатися з нею, чи навпаки, вступати в протиріччя, конфлікт, але вони обов'язково повинні «постати перед судом», де спитають, що вони означають для особистості [4]. Дослідники підкреслюють, що вишукувати серед смислоутворюючих мотивів найважливіший – марно. Головним є те, що діяння і ідеали, пов'язані з цими мотивами, утверджують людину як індивідуальність, а самі ці мотиви є дійсними вершинами життєвого шляху [2; 3].

Робота з Майстром впливає і на процес *породження смислів* у тих, хто з ним спілкується. Сутність вкладу яскравої особистості – це ті реальні смислові перетворення, зміни в інтелектуальній та афективно-потребовій сферах особистості іншої людини, на які вплинула діяльність цієї особистості. Отже, «надихаючий приклад» успішної людини (професіонала) стає фактором позитивної перебудови особистості [4]. Трансляція смислів в професії (як і в культурі) відбувається через «образи вчинків» (моделі поведінки). В переосмисленні своїх вчинків, смислу існування важливу роль має внутрішній діалог з Майстром. Як зазначав В.П. Зінченко, діалог з кимось Мудрим (особливо з тією людиною, яка вже пішла з життя) «...розширює нашу свідомість, тлумачить все, що пережито і допомагає

раптом зрозуміти свої помилки (інсайт), усвідомити свої дійсні почуття, які приховував від себе» [3, с. 94]. Як висловлювались наші досліджувані, після спостережень за поведінкою Майстра на тренінгах у них відбувалася трансформація уявлень про смисл життя. Тобто, фактично ця подія сприяла формуванню смисложиттєвих орієнтирів наших досліджуваних, укріпленню віри у правильності свого професійного вибору, впливала на визначення власного шляху розвитку і як особистості, і як професіонала. Тобто, ця зустріч вносила свій вклад в процес пошуку людиною смислу свого життя.

Наступний психологічний механізм стосується такого психологічного явища, як *переживання*. Як внутрішня діяльність, переживання спрямовані на створення нових життєвих смислів; вони збагачують свідомість і вибухають вчинком (Ф.Е. Василюк) [2]. Головним джерелом переживання є подія, яка відбулася у житті особистості. В нашому дослідженні – це зустріч з Майстром. Ми розуміємо, що на зміст відповідей глибинного інтерв'ю, безумовно, вплинула наступна раціоналізація цієї насиченої враженнями події. Але, беззаперечним є те, що ці моменти запам'яталися.

Зустріч з Майстром стає могутнім каталізатором для роботи механізму *особистісної рефлексії*: зокрема, людина починає виокремлювати операційні і особистісні елементи власної професійної діяльності. Наприклад, відбувається диференціація власних неуспіхів (труднощів) на ті, що виникають через відсутність операційних вмінь і ті, що залежать від особливостей власної особистості. Адже участь в майстер-класах сприяє накопиченню не тільки досвіду переживання, а й досвіду професійного думання, професійної рефлексії. А це призводить до розуміння багатьох речей. На думку В.П.Зінченко [3], професійна рефлексія, споглядання, самопізнання являють собою вищі форми рефлексії, в тому числі, і рефлексії духовної, яка подібна інсайту, «озаренню».

Психологічний механізм «*спостереження за чужими досягненнями*» в контексті своєї теорії самоефективності досліджував А. Бандура.

Розглядаючи джерела самоефективності (як продукту складного процесу самопереконавання особистості в тому, що вона має здібності для досягнення цілей), він визначив, що оцінка самоефективності базується на чотирьох джерелах інформації: досвіді власних досягнень в діяльності, спостереженнях за чужими досягненнями і порівняння, вербальних переконаннях та емоційному і фізіологічному стані, які сприймаються особистістю [1]. Ці джерела інформації проходять когнітивну переробку, оцінку, співставлення і, в решті-решт, інтеграцію. Підкреслюючи те, що досвід успіхів, які досягнуто власними зусиллями, є найбільш надійною основою віри в можливість свого професійного успіху, цей вчений вважав, що чужий (опосередкований) досвід також є важливим джерелом самоефективності. Вона зростає коли фахівець спостерігає, як інші успішно справляються з рішенням складних професійних завдань.

Зустріч з Майстром, спостереження за його професійною майстерністю, стимулює *пізнавальні мотиви*, зокрема, через розширення області «незнання» (за В.П. Зінченком), яке тисне на особистість [3]. Цей психологічний механізм проявляється, зокрема, у гострій зацікавленості в певній інформації, у наполегливості в пошуку цієї інформації і в невдоволеності собою, якщо її пошук загальмовується.

І, нарешті, один із головних психологічних механізмів професійної соціалізації індивіда *ідентифікація* (емоційно-когнітивний процес ототожнення себе, як суб'єкта, з іншим суб'єктом, групою, зразком). Звернімо увагу: наше дослідження показало, що процесу професійної ідентифікації сприяє зустріч саме з реальним високопрофесійним психологом (Майстром). Образ життя професіонала, його світосприйняття, професійні досягнення, суспільне визнання (і матеріальні статки) приваблюють наших досліджуваних. Тобто зустріч з Майстром є важливим фактором професійної самоідентифікації.

Література:

1. Бандура А. Теория социального научения. – СПб.: Евразия, 2000. – 240 с.

2. Василюк В. Ф. Психология переживания: анализ преодоления критических ситуаций / Федор Ефимович Василюк – М. : Изд-во МГУ, 1984. – 200 с.
3. Зинченко В.П. Сознание и творческий акт / Владимир Петрович Зинченко. – М.: Языки славянских культур, 2010.– 592 с.
4. Леонтьев Д. А. Психология смысла. Природа, структура и динамика смысловой реальности: монография / Дмитрий Алексеевич Леонтьев. – М. : Смысл, 1999. – 486 с.